

Pepa a Loba, a muller que se converteu en lenda

Laura Filloy Martínez
filloy.laura@gmail.com

Resumo. Hai poucas lendas tan famosas e coñecidas en Galicia coma a de *Pepa A Loba*, unha bandoleira orixinaria da Estrada que naceu no primeiro terzo do século XIX. Segundo a tradición oral tivo unha vida trágica e incluso pasou unha longa tempada no cárcere acusada dun asasinato que non cometera. Cando logra escapar convértese en foraxida e capitá dunha banda de ladróns e asaltantes de camiños. Segundo algunhas fontes impartía xustiza social; segundo outras, era unha violenta asasina. A súa figura resulta difícil de dilucidar pola falta de fontes documentais e fiables, malia que xa forme parte indiscutible da identidade cultural galega.

Abstract. There are few legends as famous and well-known in Galicia as the legend of *Pepa A Loba*, a bandit from A Estrada who was born in the first third of the 19th century. According to oral tradition, her life was tragic and she was even in prison for a long time because of a murder she had not committed. When she managed to escape, as a fugitive, she became the leader of a gang of muggers. According to some sources, they did social justice work, according to others, they were violent murderers. Her figure is difficult to elucidate due to the lack of reliable documentary sources, despite the fact she is already part of the Galician cultural identity.

Por que Pepa A Loba?

Unha árbore maxestosa, case máxica, apareceu ante os seus ollos aínda infantís. A rapaza observou con detemento as engurras do seu tronco e a cantidade inxente de pólas que formaban unha copa ensombrecida pola historia. Tamén imaxinou como serían as súas raíces centenarias, agarrándose con rectitude e vehemencia ao chan.

Naquel decorrer de pensamentos, unha voz interrompeu a ensoñación:

– Esa é a sobreira de Valiñas. Din que unha tal *Pepa A Tola* matou aquí un cura.

– Quen é *Pepa A Tola*?

– Non o sei ben. Unha muller que viviu hai moitos anos. Moi boa non podía ser...

Aí rematou a conversa, pero non a curiosidade. Durante o camiño de volta á casa, a nena non podía parar de pensar cal sería a historia que se escondería detrás daquel alcume. Corría o ano 2008 e os teléfonos intelixentes tan só eran unha proxección de futuro. A accesibilidade a internet, máis aínda no rural, era limitada. Pero aquela mente chea de dúbidas soubo onde buscar: nos libros. Foi á estantería e fixou a súa vista nun lombo verde¹, ancho, no que ela xa se mergullara en máis dunha ocasión. E foi alí, con apenas 13 anos, onde atopou a resposta.

Esa rapaza era eu. E malia o decorrer dos anos, o interese por aquela figura misteriosa –hoxe familiar, antes descoñecida– non fixo máis que medrar. Porque aquela tarde do outono de 2008, fronte á imponente sobreira de Valiñas, nacía para min unha lenda. O seu verdadeiro nome: Pepa A Loba. E esta é a súa historia.

A lenda

Pepa A Loba sobrevive no maxín colectivo dende unha perspectiva dicotómica. Debúxana como unha muller fera, cruel, agresiva e capaz de asasinar a sangue frío sen apenas pestanexar. Pero tamén é unha persoa afouta, valente e con altos valores morais. Resulta difícil crear un relato no que convivan pacificamente trazos de personalidade tan diverxentes. Pero o relato non só existe, senón que xa se converteu en lenda. Pepa A Loba chega a nós grazas á tradición oral, que ás veces conserva e outras tantas deturpa. E nese obxectivo por esclarecer a verdade en torno a unha figura tan confusa, a obra do xornalista e escritor Carlos Reigosa é toda unha referencia.

No limiar do seu libro, unha das obras máis detalladas sobre a figura de Pepa, dá conta do complicado que é reconstruír a súa historia. A acusada falta de documentación que probe a súa existencia tan só se pode cubrir cos relatos que sobreviviron de xeración en xeración, configurando o que hoxe é un mito. Froito do seu intenso labor de investigación, Reigosa certifica que Pepa A Loba foi unha bandoleira que naceu na parroquia de Couso, na Estrada, en 1835. Pero el mesmo admite que o tecido literario que crea arredor da súa figura está vernizado con altas doses de ficción.

1 *A Estrada rural*, Manuel Reimóndez Portela (2007)

Acuarela de Rosa de Cabanas.

Aínda así, tanto a historia que constrúe Reigosa como a achegada por outras fontes coincide nalgúns puntos clave. O que parece innegable é que naceu no primeiro terzo do século XIX e foi unha de tantas mulleres da súa época: orfa e pobre. Algunhas investigacións sitúan o seu lugar de nacemento ao norte da provincia de Pontevedra, malia que Reigosa é máis específico e dá coordenadas: Couso. Sexa ou non certa esta versión, a parroquia estradense representa a Galicia rural do interior que, en certa maneira, tamén compartía con Pepa a orfandade e a pobreza. As condicións de vida eran arduas e o sistema socioeconómico claramente deficiente.

O contexto no que o mundo lle deu a benvida a Pepa era precario e desesperanzador. Pero ela sumaba outro obstáculo: ser filla

de solteira. Xunto coa súa nai, mal chamada A Falucha, subsistían nunha chabola afastada de todo trazo de civilización. A supervivencia era unha loita diaria e Pepa conviviu dende o seu mesmo nacemento coa miseria e a indixencia. Poucos detalles transcenden desta etapa da súa vida, pero non é difícil recrear unha infancia marcada polas penalidades e a ausencia da figura paterna. Malia a súa falta, completamente voluntaria e consciente, os murmurios e as sospeitas non recaían sobre el, Aurelio Maraño. As miradas acusatorias sempre tinguían de sombra á Falucha. Ser muller e pobre, máis aínda no século XIX, sempre foi sinónimo de penalidades.

De feito, a nai de Pepa non é máis ca un claro prototipo de vítima. Non só social e económica, xa incuestionable. Senón dese tipo de violencia histórica, tanto tempo invisible, que os homes sempre exerceron contra as mulleres polo simple feito de selo. Nunha sociedade decimonónica que non poñía en dúbida o poder masculino, Aurelio Maraño era libre. Tan libre como para ignorar os seus deberes paternos e visitar con frecuencia á Falucha, agredirla sexualmente e sumar máis pena aínda ás súas duras condicións de vida. Sendo Pepa unha nena, foi testemuña dunha das moitas violacións que sufriu súa nai. E froito dun deses actos desprezables e sen condena, Falucha quedou embarazada. As bocas que alimentar multiplicábanse por dous.

Pero a desgraza aínda había ser máis acusada. Durante o parto, tanto a nai de Pepa como o seu irmán faleceron. Unha case se atreve a preguntar como ía acontecer o contrario: a asistencia médica case non existía, menos aínda para as clases marxinais; e a falta de axuda e exclusión social cruelmente exercida contra A Falucha foron o detonante. Pepa A Loba, sendo tan só unha nena, quedou completamente orfa. A soidade cerneuse sobre ela e marcou para sempre a súa personalidade e os seus desexos de vinganza. E, máis importante aínda, desenvolveu unha profunda sensibilidade cara ás vítimas da violencia machista. Desafortunadamente, A Falucha non era unha excepción.

A custodia da nena recaeu sobre a irmá da nai, a tía Dorinda, pero Pepa estaba lonxe de recuperar os agarimos perdidos. A rapaza non foi vista como unha responsabilidade, como alguén a quen se lle

arrebatou a infancia. Foi vista, en todo caso, como unha ferramenta de traballo. A partir daquel momento, Pepa dedicouse ao pastoreo en beneficio de Dorinda. De feito, é aquí onde empeza a nacer a lenda. Un día, no monte, mentres coidaba do rabaño de ovellas da súa tía, apareceu un lobo. O ataque era inminente e a ferocidade do animal claramente previsible. Coa valentía que sempre había de caracterizala, Pepa enfrontouse a el xunto ao seu can Lueiro, que xa forma parte indiscutible da lenda que se formou co paso dos anos. Entre os dous conseguiron darlle morte ao lobo, quedando para sempre impregnado no seu nome. Malia que esta é a teoría que ten máis forza, outras fontes aseguran que o alcume de Pepa está relacionado coa Serra da Loba, un dos lugares nos que puido refuxiarse coa súa banda. Como tantos outros detalles, nunca se saberá.

Dende logo, a anécdota do ataque do lobo imprime sobre Pepa unha afouteza lendaria que encaixa claramente coa figura que chega a nós co decorrer das xeracións. Máis alá desta historia con tintes románticos, a vida de Pepa estaba a piques de dar un xiro inesperado. Como a violencia, a pobreza e as altas taxas de mortalidade non eran suficientes, a rapaza tamén foi vítima directa do matrimonio concertado. A súa tía Dorinda, desexosa de librarse da carga que lle supoñía Pepa, quería casala para beneficiarse do seu dote. E que mellor idea que xuntala con Tomás Maraño, dono da taberna da vila e irmán de Aurelio Maraño, o pai de Pepa. Unha persoa acomodada, que gozaba de certo status e mellor situación económica que calquera da súa contorna.

O matrimonio fíxose realidade, sendo Tomás Maraño moi consciente da relación que o unía con Pepa. E malia o desagradable que poida resultar a historia nun inicio, o matrimonio co seu tío paterno foi o mellor que lle puido pasar. Aquela unión non foi máis que unha tapadeira e Tomás exerceu única e exclusivamente como pai de Pepa. Estableceuse entre eles unha relación paternal. De feito, o tendeiro quería que a rapaza tivera unha boa vida e contratou un mestre, Daniel Couso, para que lle ensinase a ler e escribir. Tiñan máis ou menos a mesma idade e as longas horas de clase derivaron en algo case inevitable: dous adolescentes namorados. Unha relación que contou co beneplácito de Tomás dende un inicio.

Esta é, case sen lugar a dúbidas, a mellor época da vida de Pepa. A estabilidade económica, a protección paternal e, para que negalo, o amor. Unha mestura perfecta para estar o máis preto posible da felicidade. Pero os bos momentos non duran eternamente. Ademais, no caso de Pepa foron demasiado breves. A desgraza non tardou en chamar á súa porta. De novo, o terror tiña un nome: Aurelio Marañó. O home, descrito por Reigosa como un home vil e cruento, sentía unha fonda carraxe cara a Pepa. Sabía que o seu irmán Tomás lle deixaría todo en herdanza. E a simple idea de que aquela filla súa, unha bastarda aos seus ollos, lle arrebatase o que el consideraba seu, derivou nunha violencia sen precedentes.

A vinganza é cega e durante unha discusión entre os irmáns, Aurelio mata a Tomás. Abandona o cadáver e, cando o atopan, a culpa recae nunha única persoa: Pepa. Sabendo a vida que Tomás lle ofrecía, resulta ilóxico pensar que ela era a asasina. Pero a sospeita, por ser a única que vivía con el, tornouse directamente cara a ela. Acusárona de ambiciosa, de aproveitada. E unha versión deturpada e irreal derivou no inevitable: foi arrestada, sometida a un xuízo amañado e condenada a cadea perpetua nun cárcere de mulleres na Coruña. Este suceso marcou para sempre a vida de Pepa e propiciou o inicio dunha lenda centenaria.

De feito, o libro de Reigosa describe unha rapaza, aínda nova, que leva anos encerrada inxustamente na cadea. Esa muller só se mantén viva polas ansias de vinganza e o desexo de recuperar a dignidade que lle foi arrebatada. Pero máis alá dos seus desexos primarios, Pepa tamén era intelixente e enxeñosa. Como non quería conformarse cunha vida ancorada a unha celda asfixiante, deseñou coidadosamente un plan de fuxida. A súa primeira vítima foi o cura do cárcere, quen cre que Pepa necesita confesión. Pero ela, lonxe de buscar o perdón do párroco, déixao inconsciente e róuballe as roupas. Vestida daquela maneira, sen aparentar ser muller nin presa, consegue saír do cárcere e recuperar a súa liberdade.

Pero Pepa había tempo que deixara de ser libre. A concantención de feitos tráxicos que tivera que vivir xa deixara unha fonda pegada no seu carácter. Dende a pobreza extrema ata as violacións recorrentes de súa nai. A morte da Falucha e a orfandade, o traballo

infantil e a acusación de asasinato. Pepa fíxose muller sen querer selo. Perdeu toda confianza na xustiza, ben fose económica, social ou divina. Naquela estática sociedade de clases non se podía medrar cando nacías sen cartos. Por iso a súa carraxe, máis alá de Aurelio Maraño, ía dirixida contra o poder eclesiástico, pero tamén contra os nobres e fidalgos que tanto tiñan. O obxectivo de Pepa era ben simple: *a xustiza pola man*, que ben describiría Rosalía de Castro.

Unha vez que saíu da cadea e se reecontrou con Daniel Couso –segundo a lenda, pasaron toda a súa vida xuntos e el foi un dos homes que integrou a súa famosa banda– o obxectivo de Pepa era tan previsible como innegociable: a vinganza. Non había nada naquel mundo que tivese tal capacidade motriz como a ira que invadía a Pepa e o odio que cultivara dende cativa cara ao seu pai biolóxico. Aurelio Maraño quitáralle todo: a infancia e a dignidade. Sabendo que nada diso se podía recuperar xa, pero desexando que aquel home desprezable sentise por un momento toda a dor que ela acumulara durante anos, o seu desexo de matalo era xa incontrolable.

Acompañada de novo do seu leal compañeiro Lueiro, Pepa volveu á vila onde medrara. Alí foi testemuña directa da vida que Aurelio Maraño fora creando na súa ausencia, apropiándose de todo o que un día fora do seu irmán Tomás. Sen pensalo dúas veces, entrou na taberna que un día foi o seu fogar. E enfrontouse cara a cara cun pai que non merecía selo. Asasinouno a sangue frío, sen dubidar, sen pensar sequera nas consecuencias dun acto tan condenable. Quen sabe se aquí, neste mesmo momento en que ela contempla o cadáver de Aurelio coa vinganza satisfeita, nace o lema que describe a filosofía da bandoleira: *Home morto non fala*. Abofé que non, Pepa. Maraño non volveu abrir aqueles ollos despiadados nunca máis.

Agora si que era culpable. E ela sabíao. Pero baixo ningún concepto estaba disposta a volver á cadea. O único que podía facer era refuxiarse no monte e sobrevivir como puidera. Era unha fuxitiva e unha asasina. Pero, sobre todo, era alguén que xa non confiaba na xustiza. Cos seus dotes de mando e a súa forza intransixente, Pepa A Loba converteuse nunha líder incuestionable. Dende aquel momento pasa a ser a capitá dunha banda de homes que cometeron crimes, asaltos de camiños e innumerables roubos. Centos de relatos chegan

a nós 200 anos despois, describindo a crueldade dos seus actos. Na Estrada, por exemplo, unha das historias de máis sona foi o atraco dun cura na sobreira de Valiñas. Ao parecer, Pepa atouno á arbore para roubarlle todo o que tiña.

Outras sobreviven na tradición oral. Seguen a ser historias que subsisten na memoria dos máis anciáns, que escoitaron falar de Pepa cando aínda eran nenos. Malia o desdebuxadas que poidan estar as súas memorias, as andainas da bandoleira non lle resultan alleas, senón propias. É o caso de Ana, unha veciña de Curantes que prefere empregar un nome ficticio. «O meu avó Rogelio contaba que Pepa A Loba dirixía unha banda de sete homes e unha coñecida miña de Couso di exactamente o mesmo», asegura, tratando de darlle consistencia ao seu relato. «Os meus bisavós Eugenio e Asunción tiñan unha fonda en Pena Lobeira e, ao parecer, Pepa e os seus homes adoitaban ir tomar algo alí», continúa relatando a veciña. E dá aínda máis detalles, como que a bandoleira era unha fumadora empedernida e sempre ía vestida de negro.

«O meu avó recordaba que as súas saias eran moi voluminosas e que el e outros nenos xogaban a agocharse debaixo delas», apunta Ana. No que respecta ao seu carácter, xa non trascenden tantos detalles, pero a súa versión defende que era unha muller de personalidade «moi forte» pero cariñosa cos nenos. Unha descrición que se axusta á lenda que perdura hoxe en día: esa imaxe de persoa fera, cruenta e, ao mesmo tempo, agarimosa e xusta.

«Un día, mentres Pepa A Loba e a súa banda estaban tomando algo na taberna, apareceu a Garda Civil. Algún veciño dera aviso de que estaban alí e viñan na súa busca. O mestre da parroquia, que vivía na fonda, deu aviso ao velos chegar para que os bandoleiros se puideran esconder na parte de abaixo, onde só había cortes. Tanto a miña bisavoa como o mestre trataron de enganar a Garda Civil, dicíndolles que Pepa A Loba e a súa banda non entraran na taberna. Mentres tanto, os nenos foron avisalos para que puideran escapar», continúa relatando Ana.

De feito, a meirande parte das anécdotas que lembra esta veciña de Curantes serven para dignificar a figura de Pepa e para debuxala coa súa versión máis humana, tan só deturpada polas tráxicas

circunstancias que lle tocou vivir. É máis, a imaxe que persiste no imaxinario é a dunha persoa sensible e xusta con quen o merece. «O meu avó lembrábase dunha familia moi pobre que vivía en Pena Lobeira. Aínda que daquela todos eran pobres... A muller quedou embarazada e Pepa deixoulle cartos á miña bisavoa para que llos dera á veciña. Tamén deixara unha vez unha galiña para outra muller, tamén embarazada. Seica o caldo era moi bo para elas», indica.

«Meu avó sempre dixo que Pepa A Loba deixaba cousas pagadas na fonda, como o azucre, e dicíalle á miña bisavoa que repartira ela como quixera», asegura. Pero tamén engade: «Era verdade que roubaba? Si. Pero tamén é certo que o repartía entre a xente pobre». Así o defende Ana, seguindo sempre a versión que chegou a ela a través das verbas do seu avó.

Amais disto, unha das súas coñecidas, en Couso, tamén lle fixo chegar outra historia. «Naquela época había moitos asaltantes nos camiños. Unha muller que viñera de Cuba fora ao muíño, supoño que na zona de Couso, e intentaron atracala. Xusto nese momento apareceu Pepa A Loba e a súa banda. Ela, que fumaba moito e liaba tabaco, tamén andaba sempre cunha pistola. Reencheuna de pólvora, ameazou con encendela co cigarro e pegarlle un tiro ao asaltante. Non fixo falta porque o outro marchou», relata a Ana. E iso non foi todo: «Cando o outro soltou a pobre muller, Pepa mandoulle a un da súa banda que a acompañara ao muíño e logo de volta á casa».

As historias que escoitou Ana, igual que moitos outros veciños da Estrada e arredores, teñen a súa parte cándida. Teñen certos trazos románticos, a xulgar por esa defensa acérrima da xustiza. Pepa A Loba, en boa parte do maxín colectivo, persiste como unha muller resultado do seu tempo. Pero hai moitas historias que a debuxan como todo o contrario: unha persoa cruel. Deixou, segundo a lenda, un regueiro de sangue de curas, aos que mataba con saña. E os seus roubos e asaltos, sempre acompañada dos seus homes, eran dunha violencia sen igual. Tamén é probable que estas dúas versións sexan complementarias e que tan só haxa que rebaixalas con certa dose de realismo.

Máis alá das innumerables historias que perduran, o perfil de Pepa A Loba vaise diluíndo co tempo e seguirille a pista, ou teorizar

sobre a súa vida, xa non resulta tan doado. Algunhas fontes defenden que a bandoleira morreu asasinada ou que volveu ao cárcere. Pero hai outras, máis doces e populares, que aseguran que se retirou dos camiños e viviu feliz o resto da súa vida acompañada de Daniel e os fillos e netos que tiveron xuntos. As fontes que así o defenden cren que Pepa rexentou unha pousada en Xermade, xusto nun cruce de camiños o suficientemente afastado da civilización como para que ninguén puidera recoñecela. Que mentres a dirixía, seguía a facer das súas coa súa banda, pero sempre cunha tapadeira. E que algún día decidiu retirarse.

Resulta difícil, cando non imposible, debuxar unha historia certa sobre Pepa A Loba. Todo son hipóteses, máis ou menos acertadas, que nacen sempre de desexos propios. Haberá quen a imaxine dende a carraxe e quen vexa nela unha figura froito do seu tempo: o Romanticismo. De igual maneira, a cantidade inxente de anécdotas que perviven sobre Pepa non se restrinxen á zona da Estrada, senón que están espalladas por toda a xeografía galega. Iso fai que adquira forza a teoría de que non existiu unha única Pepa, senón moitas.

Dende logo, a súa existencia queda máis que probada. Concepción Arenal deixou testemuño escrito da súa visita ao cárcere da Coruña, onde puido conversar coa bandoleira. Pero tamén Pardo Bazán, Valle Inclán e Vicente Risco escribiron sobre esta indómita muller. Algo de certo terá que haber na lenda para que as grandes plumas considerasen a Pepa A Loba merecedora dun bo gasto de tinta. De igual maneira, algo haberá de certo na súa historia apaixonada e trágica cando a súa figura transcende o tempo e o espazo. Do que non cabe dúbida é de que Pepa A Loba transita dous mundos: o da realidade e o da ficción. E esa fina liña que separa estes dous universos paralelos é a mesma que consegue que a súa lenda xa sexa eterna.

A muller

Reconstruír a vida de Pepa A Loba é unha tarefa ardua e pouco gratificante porque unha nunca sabe se o que está a contar se axusta á realidade. Traballar con lendas, sobre todo se unha vén do mun-

do do xornalismo como Reigosa, supón un desafío moi complicado de abordar. Pese ás inconsistencias que poida haber na historia de Pepa, os detalles pouco matizados e deturpados co decorrer dos anos, hai aspectos da súa vida –e na dos seus contemporáneos– que son incuestionables. Entender a época histórica e o momento que lle tocou vivir é imprescindible para darlle ensamblaxe á lenda.

O XIX foi un século convulso e de profunda inestabilidade política. Houbo unha loita frontal entre os que querían derrocar o Antigo Réxime e os que desexaban mantelo. A nobreza e o clero optaban por un poder conservador mentres as clases en auxe, como a burguesía e o proletariado, loitaban polos seus dereitos. Durante este século derrocouse aos Borbóns pero tamén se lles permitiu volver ao trono. Decretouse unha constitución, a de 1812, mais os intereses do Antigo Réxime acabaron por invalidala. Estes continuos vaivéns políticos tiveron unha evidente repercusión no sistema económico. A situación era caótica e a pobreza, extrema.

Segundo explican os investigadores da Universidade da Coruña Pablo Cancelo, María Isabel González e Marco Vélez nun artigo que analiza o bandoleirismo en Galicia, nos anos 40 do século XIX creouse a Garda Civil coa intención de controlar a situación caótica e a perda de seguridade cidadá, sobre todo nas zonas rurais. É dicir, o caso de Pepa A Loba e a súa banda non era unha excepción, senón unha regra. As bandas de homes que asasinaban, roubaban e asaltaban camiños, estivesen ou non capitaneadas por unha muller, eran algo habitual nun século de fame e miseria. E o desgoberno e a falta dunha autoridade firme derivou en máis violencia aínda.

Cara a mediados do século XIX, momento no que sitúa Carlos Reigosa a vida de Pepa A Loba, Galicia estaba sumida na precariedade e o estancamento económico», aducen no artigo. E incluso chegan a describir a situación do rural galego como «asfixiante». A dispersión, a excesiva parcelación da terras, os cultivos de subsistencia, a emigración estacional e o importante crecemento da poboación foron factores clave que alimentaron aínda máis o caldo de cultivo perfecto para o desenvolvemento do bandoleirismo. E dende o punto de vista dos autores, esta actividade foi «unha expresión de supervivencia, moi afastada do ideal romántico de Robin Hood».

É dicir, os bandoleiros galegos éranos por necesidade, non polo desexo de impartir xustiza social. Botábanse ao monte pola carencia total de medios para atender as súas necesidades primarias e a única saída que atopaban eran os roubos recorrentes e a violencia. A fame era a motivación máis apremiante. «Numerosas bandas compostas por persoas de ambos sexos campaban ás súas anchas por todo o territorio galego. O asalto ía acompañado de asasinato e crueldade en exceso», continúan matizando os investigadores galegos. Polo tanto, a súa análise histórica está moi lonxe de describir a Pepa A Loba como un mito romántico. Máis ben como unha muller necesitada, en absoluto unha excepción, que cometía asasinatos con crueldade e vehemencia.

Para dar conta do fenómeno, os investigadores ofrecen datos reveladores:

Dende principios do século XIX ata 1850 documentáronse en Galicia 116 bandas que, entre todas, aglutinaron a cantidade de 3.161 bandidos ou colaboradores dos mesmos».

E insisten na idea de que o bandoleirismo galego estaba «perfectamente arraigado e estabilizado.

Ademais, unha das características que salientan os investigadores da Coruña é que a meirande parte destes bandoleiros estaban integrados na sociedade, posto que desenvolvían traballos tan comúns como o de xornaleiros, taberneiros, tratantes de gando, labradores ou incluso militares. O que dá conta das duras condicións de vida: tendo xa unha profesión, víanse obrigados a recorrer á delincuencia.

Esta dobre vida podería ser tamén a de Pepa A Loba. «Puido rexentar a pousada de Abelleira e seguir ao mando da banda na súa rexión». O artigo tamén fai fincapé noutro aspecto que contradí a cultura popular. Ao parecer, os bandoleiros galegos nunca contaron co favor do pobo, ao contrario do que si acontecía en Andalucía, onde estas bandas roubaban aos ricos para darllo aos pobres. «Isto non sucedeu en Galicia. Aquí os campesiños colaboran coas vítimas dos ataques e coa xustiza. A única excepción á regra podería ser Pepa A Loba, pero aínda aquí se pode aducir que a descrición de

Pardo Bazán pouco ou nada ten de gloriosa, senón máis ben de todo o contrario», recalcan na investigación.

Esta versión contraponse frontalmente á tradición oral. Nas lendas que aínda persisten, Pepa a Loba é claramente comparable con Robin Hood, talvez a figura máis representativa do que se entende por xusticieiro. As referencias culturais que o demostran son cada vez máis frecuentes. Hai restaurantes, marcas de viño e incluso bandas de música e cancións que loan as súas andainas. É o caso dos emblemáticos Herdeiros da Crus, que titularon o seu primeiro álbum *A cuadrilla de Pepa a Loba*. Outro grupo galego que a homenaxea é A banda da Loba, con presenza exclusivamente feminina.

Do que non cabe dúbida, sexa cal sexa a verdade, é que a lenda da bandoleira máis famosa de Galicia está lonxe de morrer. A súa figura non perde forza; vai medrando co paso dos anos e o transcorrer do tempo. Mais isto resulta ata certo punto contradictorio: a memoria esvaécese e cada vez resulta máis complicado atopar un raio de luz que revele a verdade. A lenda de Pepa A Loba é como unha exclusiva peza de cerámica que todos imos moldeando. Ser quen de discernir a ficción da realidade é unha tarefa imposible. Só queda tirar de maxín e ensoñación. E non é algo tan negativo: cada quen pode debuxala como o desexe.

Outra cousa ben distinta é falar de Pepa. Esa muller, dando por sentada a súa existencia, morreu hai moitos anos nalgunha data indeterminada e nalgún lugar descoñecido. Foi pobre, analfabeta, orfa e vítima directa da inxustiza social. Foi abandonada, coñeceu de primeira man a soidade e o desamparo. Non tivo infancia nin, moi probablemente, unha vida que mereza ser recordada. E esa Pepa, que non foi lenda senón muller, aglutina no seu seo a tantas outras rapazas do século XIX que pasaron penurias e morreron no esquecemento. Por iso, máis alá da versión mítica e romántica, Pepa debería transcender para desfacer o silencio. Para recordar que detrás da súa figura lendaria non hai unha soa muller, senón centos e miles de valentes e afoutas rapazas que demostraron que o poder feminino sobrevive e medra co decorrer dos séculos.

Aquela nena que contemplaba a sobreira de Valiñas unha tarde de outono de 2008 quere imaxinar a Pepa A Loba como unha mu-

ller xusta e forte. Así sobrevive no maxín colectivo. Non importa se a súa teoría, baseada nas faladurías e nos relatos dos vellos, é certa ou non. Non hai ferramentas, documentos nin datos que o vaian certificar nunca. A fin de contas, as lendas non deixan de ser contos construídos para fuxir da cruenta realidade. Para soñar imposibles como fixeron tantas outras mulleres, tantas outras Pepas, ao longo da historia.

Bibliografía

- CANCELO LÓPEZ, P., GONZÁLEZ PIÑEIRO, M. I. & VÉLEZ BARREIRO, M. (2016). *Pepa a Loba y el bandoleirismo en Galicia: realidad y ficción*. Océánide.
- GARCÍA MARTÍNEZ, N. (2011). *Pepa a loba. Imaxe cimeira do bandoleirismo da segunda metade do século XIX en Galicia*. Cultura galega. Recuperado de <http://culturagalega.gal/album/detalle.php?id=229>
- Redacción (13 de xaneiro de 2020). *Pepa A Loba, ¿mito o realidade?* Turismo de Galicia. Recuperado de <https://blog.turismo.gal/historia/pepa-a-loba-mito-o-realidad/>
- REIGOSA, C. (2006). *Pepa A Loba*.
- REIMÓNDEZ PORTELA, M. (2007). *A Estrada rural*.